

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ІМЕНІ ВАЛЕНТИНИ ВОЛОШИНОЇ**

КАФЕДРА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НА УРОКАХ ЧИТАННЯ**

Студентки 2 курсу МАП групи
Освітньої програми Початкова освіта
Дошкільна освіта
Спеціальності 013 Початкова освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістра
Матійчук Надії Володимирівни

Науковий керівник: **Комарівська Н.О.**,
доцент, кандидат філологічних наук,

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади організації естетичного виховання молодших школярів на основі вивчення художніх творів.....	9
1.1. Дефінітивний аналіз основних понять дослідження.....	9
1.2. Психолого-педагогічні засади ефективності естетичного виховання на уроках літературного читання.....	17
1.3. Теорія і практика естетичного виховання на уроках літературного читання в початковій школі.....	27
Розділ 2. Методичні аспекти естетичного виховання молодших школярів на уроках читання.....	
2.1. Діагностика рівнів сформованості естетичної культури молодих школярів на уроках літературного читання.....	37
2.2. Зміст та особливості організації літературної освіти молодших школярів.....	49
2.3. Методи та прийоми естетичного виховання учнів початкової школи на уроках читання.....	60
2.4. Організація, хід і результати експериментальної роботи з формування естетичної культури молодших школярів у процесі роботи над художнім твором.....	76
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

У Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті визначено основну мету освіти, спрямованої на всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвитку художньо-творчих здібностей [19]. Тому надзвичайно актуальними питаннями сьогодення є проблема розвитку естетичної культури підростаючого покоління й естетичного виховання як засобу формування духовного світу дитини. На це націлює й Концепція художньо-естетичного виховання [36], яка передбачає посилення й удосконалення естетичного виховання школярів; необхідність розвивати в них почуття прекрасного, формувати здорові художні смаки, уміння правильно розуміти й цінувати витвори мистецтва, красу і багатство рідної природи.

Однією із ключових компетентностей Нової української школи є загальнокультурна грамотність: здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття засобами мистецтва [52]. Таким чином, особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає прилучення молодшої людини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання і естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

Мета естетичного виховання особистості – формувати здатність сприймати і перетворювати дійсність за законами краси. Тому школа з перших років навчання має максимально використовувати можливості кожного навчального предмета для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей. Одним з видів мистецтва, який засвоюється в школі протягом усього періоду навчання є література – учні початкових класів починають знайомитися з нею на уроках літературного читання.

Основними завданнями початкового курсу літератури, які реалізуються на уроці літературного читання є виховання потреби в читанні, зміцнення інтересу до художнього слова, вироблення високих естетичних смаків у молодших школярів, формування першооснов читацької культури, емоційно-ціннісного ставлення до змісту прочитаного, формування особистості дитини засобами художнього слова тощо.

У Типовій освітній програмі для початкової школи зазначається, що метою читання є зазначається, що метою курсу «Літературне читання» є «розвиток особистості молодшого школяра засобами різних видів читацької діяльності; формування читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей; збагачення емоційно-ціннісного, естетичного, соціального та пізнавального досвіду; розвиток образного, критичного і логічного мислення та літературно-творчих здібностей» [75, 17]. Отже, проблема естетичного виховання молодших школярів на уроках літературного читання належить до категорії актуальних, тих, які потребують вирішення.

У процесі вивчення художньої літератури здійснюється мовленнєвий, морально-естетичний, літературний, інтелектуальний розвиток школярів. Під час читання художніх текстів формується ставлення дитини до навколишньої дійсності, збагачуються почуття, розвивається творча уява, значною мірою задовольняються пізнавальні інтереси молодшого школяра.

Проблема естетичного виховання учнів початкової школи знайшла відображення у дослідженнях філософів, педагогів, психологів, методистів. У працях учених підкреслюється, що слово є вагомим засобом естетичного розвитку дитячої особистості, формування її мовленнєвої та естетичної культури. На важливість літературної творчості дітей вказували С. Русова, В. Сухомлинський, І. Франко та ін. Письменники Н. Забіла, О. Іваненко, Дж. Родарі вивчали дитячу творчість й дали методичні поради щодо її організації.

Методологічні питання естетичного виховання розроблені у працях І. Зязюна, А. Зіся, М. Кагана, М. Киященко, Л. Когана, Л. Левчук,

Л. Столовича та ін. Учені О. Савченко, В. Сухомлинський та ін. зробили суттєвий внесок у теоретико-практичне забезпечення освітнього процесу та обґрунтували суть сензитивності саме молодшого шкільного віку до естетичного виховання та творчого художньо-образного розвитку. У цьому ж аспекті науковцями І. Бехом, Л. Божович, С. Діденко, Г. Костюком та ін. доведено, що період молодшого шкільного віку є найінтенсивнішим в естетичному вихованні. Психологічні аспекти вивчення літератури у контексті естетичного виховання знайшли відображення в працях О. Потебні.

Видатні вчені, естети і педагоги Л. Гринчук, І. Долецька, В. Розумний, Є. Квятковський, О. Семашко, В. Сухомлинський зробили значний внесок у розробку теорії естетичного виховання. Вони визначили основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи естетичного виховання. Проблема в естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована в працях О. Киричука, М. Стельмаховича, Г. Сагач та ін.

Окремі питання педагогічної проблеми естетичного виховання молодших школярів засобами мистецтва слова вивчали Н. Вітковська, Н. Гавриш, Д. Джола, С. Жупанин, Л. Коваль, Н. Комарівська, І. Лапшина, М. Лещенко, Н. Миропольська, Л. Руденко, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, А. Щербо та ін.

Результати аналізу методичної літератури, програм і підручників для початкової школи (Н. Волошина, О. Джежелей, І. Гудзик, В. Мартиненко, О. Науменко, Л. Іванова, О. Савченко та ін.) свідчать про увагу до літературної освіти молодших школярів, введення літературознавчої пропедевтики до курсу «Літературне читання» як передумови виховання естетично розвиненого читача.

Дослідження І. Зязюна, Н. Волошиної, О. Савченко та ін. свідчать про значні потенційні можливості молодших школярів у засвоєнні знань, отже раннє введення літературознавчих понять, як зазначають науковці, не тільки буде доступним розумінню учнів, не тільки не ввійде у протиріччя з

емоційною природою сприймання ним літературного твору, а поглибить це сприймання.

У психолого-педагогічних працях детально описана структура, ефективні форми та прийоми естетичного виховання. Проте недостатньо дослідженими є методи та прийоми, якими досягається естетичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання. Для літературознавства проблема полягає в тому, щоб загальноестетичні підходи до літератури відігравали методологічну роль, сприяли поглибленому проникненню в естетичну сутність художнього тексту, розробці теоретико-літературознавчого апарату, з допомогою якого можна було б глибше розкрити специфіку мистецтва слова.

Об'єктом дослідження є процес естетичного виховання учнів початкової школи на уроках літературного читання, а **предметом** – методи та прийоми естетичного виховання учнів початкової школи на уроках літературного читання.

Мета кваліфікаційної роботи: проаналізувати теоретичні засади організації естетичного виховання, визначити можливості реалізації літературознавчого аспекту естетичної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.

Реалізація зазначеної мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- на основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури визначити й описати теоретичні засади дослідження;
- вивчити передовий педагогічний досвід естетичного виховання учнів на уроках літературного читання в початковій школі;
- здійснити діагностику рівнів сформованості естетичної культури молодих школярів на уроках літературного читання;
- проаналізувати зміст та особливості організації літературної освіти учнів початкової школи;
- визначити та апробувати ефективні методи та прийоми естетичного виховання молодших школярів на уроках літературного читання;

– описати результати формувального та провести контрольний етапи експерименту.

Гіпотеза: естетичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання буде ефективнішим, якщо використовувати різні підходи до аналізу художніх текстів та систему творчих завдань, оскільки врахування специфіки літератури як мистецтва слова сприятиме формуванню естетичної культури учнів.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; спостереження за навчальним процесом, опитування, бесіди; аналіз продуктів дитячої творчості; аналіз позитивного педагогічного досвіду; педагогічний експеримент.

База дослідження – Комунальний заклад «Вінницький ліцей №7 імені Олександра Сухомовського».

Наукова новизна полягає в тому, що: уточнено зміст понять «естетичне виховання», «естетична культура», «естетичне сприйняття», «естетичні почуття», «естетичні судження»; визначено психолого-педагогічні засади ефективності естетичного виховання на уроках літературного читання; визначено критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури молодих школярів на уроках літературного читання; проаналізовано зміст та особливості організації літературної освіти учнів початкової школи; описано ефективні методи та прийоми естетичного виховання молодших школярів на уроках літературного читання.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у вивченні й узагальненні педагогічних засад естетичного виховання молодих школярів на уроках літературного читання; розроблені та запроваджені в освітній процес початкової школи методичних матеріалів (дидактичні ігри, завдання, конспекти уроків та ін.).

Апробація основних положень дослідження відбувалась у процесі експериментальної роботи в школі, шляхом участі в науково-практичних конференціях:

– XX міжуніверситетській студентській науково-практичній конференції «Актуальні питання культури мовлення», 21 лютого 2023 р., м. Вінниця (Тема виступу:);

– VII Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти», Вінниця, 28 березня 2023 р. (Тему виступу: «Організація естетичного виховання молодших школярів у процесі театралізованої діяльності»);

– V Регіональна студентська науково-практична конференція «Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку», Вінниця, 31 березня 2023 р. (Тема виступу: «Естетичне виховання молодших школярів під час вивчення художньої літератури»).

За матеріалами дослідження опубліковано статті:

1. Матійчук Надія. Естетичне виховання молодших школярів під час вивчення художньої літератури. *Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку*: Збірник статей. Упор. Лапшина І.М., Віннічук А.П. Вип. 5. Вінниця: ВДПУ, 2023. С. 113-118.

2. Матійчук Надія, Комарівська Надія. Організація естетичного виховання молодших школярів у процесі театралізованої діяльності. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 28-29 березня 2023 р.). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 12. С. 371-374.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабіна І.В. Естетичне виховання молодших школярів. *Початкове навчання і виховання*. 2008. №27 (вересень). С. 2-15.
2. Беценко Т. Поетичне слово на уроках рідної мови. *Початкова школа*. 1997. №12. С. 28.
3. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ–Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с. <https://lib.iitta.gov.ua/717891/1/>
4. Бойченко М., Никифоров А., Гулей О. Світоглядний аспект естетичного виховання особистості в українській педагогіці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022, №3 (117). <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/>
5. Вашуленко О. В. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках літературного читання. *Освіта ХХІ століття: теорія, практика, перспективи* : матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 18 квіт. 2019 р. / Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць. Київ: Фенікс, 2019. С. 137-139.
6. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 191 с.
7. Вербицька С.М. Розвиток літературно-естетичної творчості молодших школярів. Харків: «Основа», 2004. 112 с.
8. Вітковська Н.С., Щербо А.Б., Джола Д.М. Формування естетичної культури молодших школярів. Київ: Рад. школа, 1985. 134 с.
9. Вітковська Н.С., Щербо А.Б., Джола Д.М. Вивчення казок як засіб естетичного розвитку молодших школярів. *Початкова школа*. 1970. №7. С. 16-22.
10. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.
11. Волошина Н.Й. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури: посібник для вчителів. Київ: Рад. школа, 1985. 104 с.

12. Волошина Н.Й. З теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова. *Педагогіка і психологія*. 1996. №3. С.9-19.

13. Гавриш Н., Горошко Л. Новий кінець старої казки. *Джміль*. – 2001. №4. С.3-6.

14. Гоголь Н. Ігри на уроках читання як один із засобів естетичного виховання. *Початкова школа*. 2002. №1. С.19-21.

15. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 489 с.

16. Горобець Н. Формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами мистецтва. *Рідна школа*. 1999. № 11. С. 46-49.

17. Гриценко І. В. Формування естетичного досвіду молодших школярів у процесі художнього діалогу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / І. В. Гриценко; Херсонський держ. Ун-т. Херсон, 2002. 19 с.

18. Гусленко І. Ю. Естетичне виховання в загальному процесі гуманізації та гуманітаризації освіти. *Духовність особистості*. 2011. Вип.5. С. 34-38.

19. Державна національна програма «Освіта». URL: <https://bit.ly/3NHxGjy>

20. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>.

21. Джежелей О.В. Літературна освіта молодших школярів. *Початкова школа*. 1994. №1. С.25-27.

22. Джола Д.М., Щербо А.Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів. Київ, 1998. 392 с.

23. Домбровська А.О. Віршоутворення. *Бібліотечка вчителя початкової школи*. 2000. №17-18. С. 46-49.

24. Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 560 с.

<https://core.ac.uk/download/pdf/42971035.pdf>

25. Естетика: підручник / за заг. ред. Л. Т. Левчук. 2-е вид., допов. і переробл. Київ: Вища школа, 2006. 431 с. URL:

https://library.udpu.edu.ua/library_files/408598.pdf

26. Імбер В.І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності засобами мультимедійних технологій. *Молодий вчений*. 2018. №5.1 (57.1) травень. URL:

<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5.2/29.pdf>

27. Загальна психологія: підруч. для студентів вищ. навч. закладів / [С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко]; за загальною редакцією акад. С. Д. Максименка. Київ: Форум, 2004. 702 с.

28. Зязюн І. А. Виховання естетичної культури школярів: навчальний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 156 с.

29. Іванова Л. Ігрова діяльність молодших школярів як засіб формування літературних понять на уроках читання. *Українська мова і література в школі*. 2003. №4. С. 31-34.

30. Іванова Л. Літературознавча компетентність молодших школярів. *Початкова освіта*. 2005. Жовтень (38). С. 2-13.

31. Казьмірчук Н.С., Мальов С.В., Тодосієнко Н.Л. Шляхи формування естетичного сприймання молодших школярів засобами українського фольклору. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: Зб. наук. пр. Випуск 51. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С. 113-123.

32. Кіт Г.Г. Творча особистість учителя в педагогічній системі В.О.Сухомлинського. *Актуальні проблеми вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського*: зб. наук. праць / За ред. Тарасенко Г.С., Поясик О.І. та ін. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. С. 134-141.

33. Коваль Л.Г. Виховання почуття прекрасного: методичний посібник. Київ: Рад. школа, 1983. 120 с.

34. Коваль Г., Іванова Л., Суржук Т. Методика читання : навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 280 с.

35. Комарівська Н., Лапшина І., Франчук Н. Літературна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті естетичного виховання. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*: Збірник наукових праць. Вип. 59 / Редкол.: В.І.Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2020. 83-88.

36. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2004. № 10. С. 3-32.

37. Лазаренко Н. Формування комунікативної культури майбутнього педагога як складова професійного зростання. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій*: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ імені М.Коцюбинського, 1-2 квітня 2015 р.). Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. Вип. 4. С. 39-43.

38. Лапшина І.М., Комарівська Н.О. Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку. *II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні технології в дошкільній освіті»*. Переяслав-Хмельницький. 28-29 березня 2019. С.44-48.

39. Левчук Л.Т. та ін. Естетика: підручник для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закл. Київ: Вища школа, 2000. 399 с.

40. Лещенко М.П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі (до проблеми педагогічної майстерності): навчально-методичний посібник. Київ: АСМІ, 2003. Ч.І. 304 с.

41. Лугова Н. Інтеграція естетичних знань на уроках. *Початкова освіта*. 2001. № 15. С. 9-10.

42. Лукієнко Р., Ступакова І. Літературна освіта на уроках українського читання. *Початкова освіта*. 2001. Лютий (№6). С. 2.

43. Любчак Л.В. Використання технології тренінгу в формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вип. 47. Київ-Вінниця, 2017. С.70-75.

44. Мельник Л. Виховання цілісної особистості засобами поетичного слова. *Початкова школа*. 2002. № 11. С. 21-22.

45. Миропольська Н.Є. Вслухаючись в слово: посібник для учителя. – Київ: Рад. шк., 1989. 195 с.

46. Миропольська Н.Є. Естетичне виховання засобами слова. *Початкова школа*. № 3. 1990. С. 32-38.

47. Миропольська Н.Є. Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова: Автореф. дис. ... доктора пед. наук. Київ, 2003. 36 с.

48. Мистецтво у розвитку особистості: монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.

49. Михальчук Н. Веселі рими: засоби активізації розумової діяльності школярів. *Початкова освіта*. 2007. №36. С. 9-12.

50. Науменко В. Літературний розвиток молодших школярів. Формування вміння сприймати фольклорні твори : 2 клас. *Початкова освіта*. 2003. Листопад (№43). С. 2-3.

51. Науменко В. Основні ідеї програми з читання «Початки словесного мистецтва». *Початкова школа*. 2002. №4. С. 53-55.

52. Нова українська школа: poradник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

53. Олесюк Л.Н. Учїть дітей любити прекрасне. Київ, 1967. 127 с.

54. Онопрієнко О.В. Елементи літературного аналізу творів на уроках читання. *Бібліотека вчителя початкової школи*. 2000. №11-12. С. 4-5.

55. Осадченко І. Методика роботи над складанням казок. *Обдарована дитина*. 2004. № 4. С. 39-47.
56. Пелешок Е., Шевчук Т. Особливості аналізу художнього твору на уроках читання у 3-4 класі. *Початкова школа*. 2002. №2. С. 16-18.
57. Петрик О. Лінгвістичний коментар на уроках читання. *Початкова школа*. 2006. №5. С. 17-19.
58. Побірченко Н.Є. В. Сухомлинський: формування дитячої особистості засобами художньої літератури. *Педагогіка і психологія*. 2004. №1. С. 5-12.
59. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія: навчальний посібник. 4-те вид., стер. Суми: Університетська книга, 2019. 352 с.
https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29700/1/V_Polishchuk_WPP_IL.pdf
60. Потебня Естетика і поетика слова: збірник. Київ: Мистецтво, 1985. 301 с.
61. Руденко Л.А. Естетичне виховання учнів засобами слова: для шкіл гуманітарного нахилу, гімназій, ліцеїв, ЗОСШ з диференційованим підходом. *Початкова школа*. 1996. №3. С. 25-28.
62. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
63. Савченко О. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Абрис, 1997. 416 с.
64. Савченко О. Сучасний урок у початкових класах. Київ, 1997. 224 с.
65. Савченко О.Я. Українська мова та читання: Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.
66. Савченко Савченко О. Українська мова та читання: Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
67. Савченко О., Красуцька І. Українська мова та читання: Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2021. 160 с.
68. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2016. № 8. С. 10-15.

69. Сирітка Г. Виховання естетичних поглядів молодших школярів // *Початкова освіта*. 2002. № 13. С. 8.

70. Стахова І.А. Розвиток педагогічної творчості вчителя початкових класів у процесі післядипломної освіти. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій*: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 1-2 квітня 2015 р.). Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. Вип.4. С. 451-455.

71. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1976-1977.

72. Тарасенко Г.С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1-4 класи. Посібник для вчителя. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. 144 с.

73. Терещенко В. Формування початкових умінь поетичної майстерності. *Початкова школа*. 2005. №3. С. 10-12.

74. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас. URL: <https://bit.ly/3C2GSYl>

75. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас. URL: <https://bit.ly/3c56N6Y>

76. Ткаченко Г. Види роботи над текстом на уроках читання. *Початкова освіта*. 2005. Лютий (№6). С. 6-7.

77. Філоненко М.Є. Досвід роботи. URL: <https://school18.te.ua/assets/files/portfolio-filonenko-m.e.pdf>

78. Чалчинська Л. Естетичне виховання учнів. *Початкова освіта*. 2001. №15. С. 8-9.

79. Шевченко О. Естетичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання (За ідеями В. О. Сухомлинського). *Початкова школа*. 2015. № 9. С. 21-24.

80. Шевченко Г. Естетичне виховання в школі. Київ: Радянська школа. 1995. 144 с.

81. Явоненко М. Методика підготовки школярів до літературно-творчої діяльності *Початкова школа*. 2005. №5. С. 15-18.